

Mogelijkheden voor natuurcompensatie door agrariërs bij rijksinfrastructuur

Notitie in opdracht van LTO-Nederland

P. Terwan
Utrecht, januari 2002

Paul Terwan

onderzoek & advies

*Postbus 4135
3502 HC Utrecht
Tel./fax:
030 - 233 11 56
E-mail:
paul.terwan@wxs.nl*

Inhoud

1. Inleiding	1
2. Wanneer is natuurcompensatie door agrariërs kansrijk?	3
3. Welke rijksinfrastructuurprojecten lenen zich voor natuurcompensatie door agrariërs?	4
4. Invulling van natuurcompensatie door agrariërs in vier gebieden	6
4.1 Inhoudelijke invulling van de compensatie	6
4.2 Prijsstelling	7
4.3 Duurzaamheidsgaranties	7
4.4 Kwaliteitsgaranties	8
5. Conclusies en aanbevelingen	11
Bronnen	13
Bijlage: Compensatieprojecten rijksinfrastructuur met kansen voor agrarisch natuurbeheer	14

1. Inleiding

Sinds het eerste Structuurschema Groene Ruimte van 1993 moet elke ruimtelijke ingreep die schade berokkent aan waardevolle natuur, worden gecompenseerd met nieuwe natuur. Er is inmiddels een breed scala aan ingrepen die in beginsel compensatieplichtig zijn, zoals:

- aanleg van auto- en spoorwegen;
- dijkverzwaring;
- grondwaterwinning;
- stadsuitbreiding.

Deze compensatieplicht heeft geleid tot een nieuw scala aan financiers van natuur- en landschapsbeheer, tot dusverre immers vooral een zaak van LNV en provincies. Onder de nieuwe financiers zijn andere departementen (m.n. V&W), waterschappen, gemeenten en private initiatiefnemers. Met een compensatieplicht voor rijksinfrastructuur (rijkswegen en HSL) die de laatste jaren rond de 1.000 ha schommelt, is Rijkswaterstaat (RWS) hierin een belangrijke partij.

Natuurcompensatie door agrarisch natuurbeheer

Wordt voor natuurcompensatie traditioneel grond verworven en vervolgens ingericht en beheerd als natuurgebied, de laatste jaren wint de gedachte terrein dat natuurcompensatie wellicht ook met de zittende grondgebruikers kan worden gerealiseerd. In enkele gebieden zijn agrariërs en agrarische organisaties al in bespreking of onderhandeling met de compensatieplichtige partij en in een enkel geval zijn zelfs al afspraken gemaakt over extra 'groene prestaties' door de landbouw. Zeker met de snelle opkomst en professionalisering van agrarische natuurverenigingen is er sprake van een interessante nieuwe marktpartij voor natuurcompensatie. Deze marktpartij is zelf echter nog relatief onbekend met het fenomeen natuurcompensatie en geniet op zijn beurt relatief geringe bekendheid bij compensatieplichtige partijen.

In Nederland staan landbouw en compensatieplichtige partijen voor de uitdaging om hieraan een solide invulling te geven. In andere landen waar een compensatieplicht geldt, zoals Duitsland, is wel ervaring met boerenbeheer, maar dan op grond die terwille van de compensatie eerst is verworven.

Activiteiten in de afgelopen jaren

De Stichting In Natura heeft in 1999 en 2000 onderzoek gedaan naar de kansen voor natuurcompensatie door agrariërs (Hollander e.a. 2000) en over de resultaten daarvan in januari 2001 een studiedag georganiseerd. De resultaten van het onderzoek waren mede gebaseerd op de ervaringen in vier pilotgebieden in West-Nederland. Daarnaast zijn ook in andere delen van Nederland initiatieven ontplooid om natuurcompensatie in te vullen in de vorm van agrarisch natuurbeheer. De meest gevorderde zijn die in Overijssel (Eschmarke; reeds gerealiseerd), Limburg (A73) en Brabant (A50).

Omdat de ervaringen in de genoemde gebieden naar méér smaken en met name Rijkswaterstaat geïnteresseerd blijkt in deze nieuwe compensatiemogelijkheid, wil LTO-Nederland graag breder de kansen verkennen voor natuurcompensatie in de vorm van agrarisch natuurbeheer. Daar waar de natuur van het agrarisch cultuurlandschap in het geding is en de streek een voldoende professioneel aanbod kan doen, ziet LTO namelijk goede mogelijkheden voor (eventueel gedeeltelijke) invulling van de compensatieplicht in de vorm van agrarisch natuurbeheer.

Omvattend LTO-project

LTO-Nederland beoogt een omvattend project uit te voeren rondom natuurcompensatie door agrariërs. Hoofddoel van dit project is het vergroten van de kansen voor deze invulling van natuurcompensatie door:

- aangeven waar en wanneer natuurcompensatie door agrarisch natuurbeheer kansrijk is;
- informeren en motiveren van alle betrokken partijen.

Het project behelst verschillende activiteiten:

1. Een korte landelijke verkenning en selectie van gebieden waar deze invulling van natuurcompensatie kans van slagen heeft.
2. Informeren en motiveren van de betrokken partijen in deze gebieden om aan de slag te gaan met natuurcompensatie door agrariërs. Dit aan de hand van wervende voorbeelden van gebieden die hiermee al een eind op streek zijn.
3. Informeren van derde partijen (betrokken overheden, Kamercommissies, maatschappelijke organisaties etc.) over de mogelijkheden en beperkingen van deze invulling van natuurcompensatie.
4. Nader uitwerken van de mogelijkheden voor verduurzaming, zowel van het (eenmalige) compensatiebudget als van de compensatienatuur (mogelijkheden voor vastleggen natuurfunctie, contractvormen etc.).
5. Ontwikkelen van een leidraad of ‘voorbeeldenboek’, met name voor regionaal en lokaal betrokken partijen.

Het is de bedoeling om bij deze activiteiten waar mogelijk samen te werken met andere partijen die betrokken zijn bij natuurcompensatie en/of agrarisch natuurbeheer.

Status van deze notitie

Deze notitie doet verslag van het eerste, door LTO zelf gefinancierde onderdeel van het project: de verkenning en selectie van kansrijke situaties en gebieden (H. 2 en 3). Ook neemt de notitie een voorschot op onderdeel 4 en beschrijven we de manieren waarop in vier gebieden waar initiatieven zijn voor agrarische natuurcompensatie, de uitvoering is beoogd (H. 4).

Om praktische redenen (m.n. de actuele belangstelling van Rijkswaterstaat voor compensatie door agrariërs) beperkt deze notitie zich goeddeels tot rijksinfrastructuurprojecten. Het is goed te bedenken dat er rond andere typen compensatieprojecten ook voorbeelden zijn van boerenbeheer (bijv. compensatie voor grondwaterwinning in de Alblasserwaard/Vijfheerenlanden door agrarische natuurvereniging Den Hâneker of invulling van natuurcompensatie voor de gemeente Tilburg door de ‘Duinboeren’). Dergelijke voorbeelden zullen in andere onderdelen van het omvattende project wel een plek krijgen.

Werkwijze

Deze notitie is het resultaat van:

- a. gesprekken (veelal telefonisch) met medewerkers van Rijkswaterstaat (regionale directies) en agrarische natuurverenigingen in gebieden waar natuurcompensatie aan de orde is;
- b. literatuurstudie (met name waar het gaat om de doelformulering in compensatieplannen);
- c. overleg met een informele begeleidingsgroep, bestaande uit Arie van den Brand (Stichting In Natura / LTO-Nederland), Annet Stegeman (LTO-Nederland / In Natura Landelijk i.o.), Peter Vloet (ZLTO), Hans Caubo (LLTB), Kurt van der Heden (Vereniging Agrarisch Natuurbeheer Ade) en Ruud Cuperus (Rijkswaterstaat, Dienst Weg- en Waterbouwkunde). Daarnaast is een bijdrage geleverd door Theun Vellinga (DLG);
- d. discussie over compensatie door agrarisch natuurbeheer in het zogeheten BROM-overleg (Beleid en Realisatie Ontsnipperende Maatregelen) van Rijkswaterstaat in oktober 2001.

2. Wanneer is natuurcompensatie door agrariërs kansrijk?

Natuurcompensatie in de vorm van agrarisch natuur- en landschapsbeheer is vooral kansrijk in de volgende situaties (zie ook Hollander e.a. 2000):

1. daar waar de compensatienatuur vooral de natuur van het agrarisch cultuurlandschap is, c.q. de geformuleerde compensatiedoelen agrarische of semi-agrarische biotopen betreffen;
2. daar waar de grondmobiliteit gering is en grondverwerving veel tijd zal kosten. Hier kan agrarische compensatie tijdwinst opleveren en soms wellicht goedkoper worden gerealiseerd. Dit is vooral een voordeel voor de compensatieplichtige partij. Bovendien kan hierdoor het draagvlak voor compensatienatuur in de streek toenemen, doordat er niet tweemaal landbouwgrond hoeft te worden onttrokken en er een bijdrage is aan inkomensvorming voor een grotere groep bedrijven dan bij grondonttrekking;
3. daar waar andere betrokken overheden (provincie, LNV-regiodirectie) zich enigszins flexibel opstellen bij het invullen van de compensatieplicht (en bijvoorbeeld niet strak vasthouden aan "1:1-compensatie" of aan strikte analogie met pakketten en vergoedingen van het Programma Beheer);
4. daar waar het agrarisch natuurbeheer professioneel is georganiseerd, waardoor er schaalvoordelen zijn te behalen (er zijn beheersafspraken mogelijk over een veel grotere oppervlakte ineens) en er goede kwaliteits- en duurzaamheidsgaranties kunnen worden verstrekt;
5. daar waar agrariërs, agrarische natuurverenigingen en/of het landbouworganisaties in een vroeg stadium kunnen worden betrokken in de planvorming. Nu wordt de landbouw vaak pas in een laat stadium benaderd, bijvoorbeeld als grondonttrekking moeizaam blijkt te verlopen of als besprekingen met de terreinbeherende natuurbescherming niet succesvol zijn.

Daarnaast kan worden gedacht aan andersoortige ecologische of beleidsmatige succesfactoren, zoals:

- a. de ecologische uitgangssituatie in het gebied en de situering ten opzichte van bijvoorbeeld de (provinciale) EHS. In beginsel is het namelijk de bedoeling om de compensatie buiten de EHS te realiseren;
- b. de houding van betrokken overheden (bijv. provincies, LNV-regiodirecties) ten aanzien van invulling van de compensatieplicht met agrarisch natuurbeheer;
- c. de verhouding tussen agrariërs, c.q. de agrarische natuurverenigingen en andere (potentiële) beheerders van compensatienatuur, m.n. de terreinbeherende natuurbescherming. Is deze constructief, dan kunnen beide typen beheerders elkaar wellicht in een gezamenlijk aanbod versterken.

In beginsel is een werkwijze denkbaar waarbij de eerder genoemde factoren en criteria (eventueel aangevuld met nader te formuleren criteria) als 'transparanten' over de kaart met rijksinfrastructuurprojecten worden gelegd. In deze notitie hebben we deze werkwijze niet letterlijk (met kaartbeelden of GIS-methoden) toegepast, maar hanteren we voor de gebiedsselectie wel een aantal van bovengenoemde criteria.

3. Welke rijksinfrastructuurprojecten lenen zich voor natuurcompensatie door agrariërs?

Allereerst hebben we uiteraard een overzicht nodig van locaties waar natuurcompensatie door rijksinfrastructuur aan de orde is. Die basis biedt de kaart bij het RWS-rapport *Wegensnip* (1999), waarop alle locaties zijn aangegeven waar rijksinfrastructuur knelt met aanwezige natuurwaarden (vooral de kern- en natuurontwikkelingsgebieden van de Ecologische Hoofdstructuur). Op basis van een eerste selectie door RWS zelf (R. Cuperus van DWW) en van informatie van RWS-regiodirecties en diverse andere regionaal betrokken partijen is een eerste overzicht gemaakt van rijksinfrastructuurprojecten met kansen voor natuurcompensatie door agrariërs. De resultaten daarvan zijn uitgebreid beschreven in bijlage 1 en samengevat in tabel 1.

Tabel 1. Samenvattende beoordeling van compensatieplichtige rijksinfrastructuur-projecten

	compensatieplicht (semi-)agrarische biotopen (ha) *	planvorming voldoende gevorderd / concreet?	landinrichtings-project in uitvoering?	agrarische natuurvereniging actief?
Limburg: A73	81,5**	+	?	+
Noord-Brabant:				
- A50 Eindhoven-Oss	10,8**	+	?	i.o.
- A 50 Uden-Veghel	ca 35	+	+	-
- A16 / HSL	?	+	?	-
- N59	0	+	?	?
- A4 / HSL	22,5	+	?	-
Zeeland:				
- N57	8	+	+	-
- N61	?	-/+	?	+
Zuid-Holland:				
- A4 / HSL	74	+	+	+
- N14 / NoRaH	8,4	+	+	+
- A4 Midden-Delfland	n.v.t.	+	-	+
Noord-Holland: N9	2-12	-/+	+	+
Utrecht:				
- A12	?	-	+	-
- A2 noord	?	+	+	+
Gelderland: A2	6-8	+	deels	+
Overijssel:				
- N35/36	4,5	+	?	+
- N34/36	?	?	?	+
Drenthe: N37/34	35	+	+	?

* De genoemde getallen zijn niet alle even exact en dienen te worden beschouwd als indicaties.

** Exacte taakstelling onbekend; de oppervlakte geldt het 'aanbod' aan agrarisch natuurbeheer.

Als we de eerste oogst van de verkenning van projecten bezien, kunnen we het volgende concluderen:

1. Er is één project waar natuurcompensatie al gestalte heeft gekregen in de vorm van agrarisch natuurbeheer: A35/ringweg Enschede (Eschmarke). Dit project is niet opgenomen in de tabel, omdat het reeds is uitgevoerd.
2. Er zijn drie projecten waar momenteel concrete voorstellen worden ontwikkeld voor invulling van (een deel van) de compensatieplicht in de vorm van agrarisch natuurbeheer: in Zuid-Holland de A4/HSL (VAN Ade), in Brabant de A50 (ZLTO-Maashorstboeren) en in Limburg de A73 (Natuurlijk Limburg).
3. Er zijn elf projecten waar op korte termijn kansen liggen voor agrarisch natuurbeheer:
 - in Brabant : de A4/HSL en de A50 traject Uden-Veghel (samenwerkingspartner voor RWS: de ZLTO, c.q. voor de A50 wellicht het Laarbeeks Landschap);
 - in Zeeland: de N61 op Zeeuws Vlaanderen (mogelijke samenwerkingspartner: Bloeiend West-Zeeuws Vlaanderen, c.q. de ZLTO);
 - in Zuid-Holland: de N14 / Noordelijke Randweg Haagsche Regio (samenwerkingspartners: de agrarische natuurverenigingen Santvoorde en/of Wijk en Wouden), de A4/HSL in het deelgebied Land van Wijk en Wouden (mogelijke samenwerkingspartner: de gelijknamige agrarische natuurvereniging) en de A4 Midden-Delfland (mogelijke samenwerkingspartner: agrarische natuurvereniging Vockestaert);
 - in Noord-Holland: de N9 (samenwerkingspartner: agrarische natuurvereniging Bergen-Egmond-Schoorl);
 - in Gelderland: de A2 door het rivierengebied (mogelijke samenwerkingspartner: agrarische natuurverenigingen Den Hâneker en/of Tielerwaard);
 - in Overijssel: de N35/36 en de N34/36 (mogelijke samenwerkingspartner: agrarische natuurvereniging De Ommer Marke);
 - in Drenthe: de N37/34 (mogelijke samenwerkingspartner: vooralsnog de GLTO).

De overige in bijlage 1 beschreven projecten lijken op het eerste gezicht weinig of geen kansen te bieden voor agrarisch natuurbeheer, hetzij omdat de beoogde natuurdoeltypen niet erg passen, hetzij omdat hier vooralsnog is gekozen voor grondverwerving en vooralsnog geen contact is gezocht met de landbouw. In het laatste geval zijn er overigens op langere termijn, bijvoorbeeld als de grondverwerving tegenvalt, wellicht wel weer kansen voor agrarisch natuurbeheer. Vraag hierbij is bovendien of het beheer van de verworven grond te zijner tijd niet bij boeren terecht zou kunnen komen (als de beoogde natuurdoeltypen semi-agrarisch zijn).

4. Invulling van natuurcompensatie door agrariërs in vier gebieden

De landbouw is gewend om voor natuur- en landschapsbeheer gebruik te maken van rijks- en provinciale regelingen die doorgaans vaste beheerspakketten en vaste vergoedingen kennen en worden aangegaan voor een standaard contractduur van 5 of 6 jaar. Enige uitzondering op dit laatste is de systematiek van het zogeheten ‘particulier natuurbeheer’ (Programma Beheer), waar landbouwgrond voor minimaal 30 jaar een natuurfunctie krijgt en de waardedaling van de grond wordt afgekocht. Bij natuurcompensatie is er een nieuwe situatie: er ligt geen vaste regeling met beheerspakketten en vergoedingen aan ten grondslag (er is dus meer onderhandelingsruimte), het bedrag is eenmalig en er worden duurzaamheids- en kwaliteitsgaranties gevraagd. Hierna staan we aan de hand van vier praktijkvoorbeelden (A35 Enschede, HSL/A4 Leiden, A50 Eindhoven, A73 Venlo) stil bij de manieren waarop de invulling organisatorisch en financieel gestalte kan krijgen. Tabel 2 biedt hiervan een samenvattend beeld.

4.1 Inhoudelijke invulling van de compensatie

Vraag vaak niet operationeel geformuleerd

Wil agrarische natuurcompensatie kans van slagen hebben, dan moeten vraag en aanbod inhoudelijk zo goed mogelijk sporen. Dit vergt heldere en operationele natuurdoelen en een daarbij passend aanbod. Waar het gaat om de geformuleerde natuurdoelen, valt op dat deze niet altijd even specifiek en zeker niet operationeel zijn geformuleerd. Soms zijn concrete doeltypen uit het *Handboek Natuurdoeltypen in Nederland* vermeld, alwaar te vinden is welke soorten hierbij horen. Niet duidelijk is echter in welke hoeveelheden deze soorten aanwezig horen te zijn en op welke soorten of andere biotoopkenmerken moet worden gemonitord om na verloop van jaren te kunnen beoordelen of aan de compensatieplicht wordt voldaan. Kortom, het ontbreekt aan operationele doelen, voorzien van indicatoren/graadmeters voor monitoring.

Doelformulering gaat uit van grondverwerving

In veel gevallen gaat de doelformulering uit van grondverwerving en “1:1-compensatie”. Bij agrarisch natuurbeheer is het aanbod soms echter geformuleerd over een grotere oppervlakte, waardoor er (bij een gemiddeld wat geringere natuurwinst per hectare) per saldo toch evenveel resultaat wordt geboekt. In die gevallen ontbreekt het aan ‘omrekeningsfactoren’ om vraag en aanbod goed te kunnen vergelijken. Dit is een fundamentele handicap bij natuurcompensatie door agrariërs en maakt het ook voor aanbieders soms lastig om te beoordelen in hoeverre hun aanbod passend is. Daarnaast is de beleidsmatige slagingskans hierdoor niet overal even groot (sommige overheden hechten sterker aan 1:1-compensatie dan andere).

Aanbod soms gericht op natuur, soms vooral op landschap

In alle vier gebieden omvat het ‘compensatie-aanbod’ punt- en lijnvormige natuur- en landschapselementen (houtsingels, poelen etc.); in twee gebieden bestaat het aanbod zelfs louter hieruit. In de twee andere gebieden omvat het aanbod ook perceelsdekkende maatregelen (bijv. hamster-biotoop in graan, graslandbiotoop voor kritische weidevogels). Het accent op punt- en lijnvormige elementen is interessant om twee redenen:

- het toont aan dat ook natuurdoeltypen die in eerste instantie als weinig agrarisch worden beschouwd (zoals bostypen) bij een ‘lijnvormige’ invulling ook goed op landbouwgrond kunnen worden gerealiseerd;

- het toont aan dat ook landschapselementen (mits deze ook enige natuurwaarde hebben) wellicht kunnen fungeren als invulling voor natuurcompensatie.

In Ade is het landschapsaanbod afgesplitst van het natuuraanbod, omdat er een aparte (bescheiden) taakstelling is voor landschapscompensatie. Dit is niet in alle gebieden het geval.

4.2 Prijsstelling

Voor natuurcompensatie is een eenmalig bedrag beschikbaar. Dat moet (deels) worden omgezet in jaarlijkse vergoedingen. In twee gebieden is daartoe aangesloten bij de systematiek van bestaande regelingen (bij de Eschmarke is zelfs meteen aangesloten bij de provinciale regeling voor landschapsonderhoud en is nu een aanvraag voor het Programma Beheer ingediend). In de twee andere gebieden wordt meer marktgericht geopereerd en wordt de onderhandelingsruimte die RWS biedt, benut om tot bedragen te komen waarvoor de compensatiemaatregelen in de streek kunnen worden ‘weggezet’. Net als de grondprijzen regionaal sterk uiteenlopen, is ook het bedrag waarvoor agrariërs natuurmaatregelen willen nemen, regionaal verschillend. De ervaringen tot dusverre leren echter dat het ministerie van LNV en sommige provincies beducht zijn voor ruimtelijke en instrumentele ‘concurrentie’ van agrarisch natuurbeheer als invulling van natuurcompensatie met agrarisch natuurbeheer via de pakketten en vergoedingen van het Programma Beheer, waardoor in de praktijk de speelruimte voor een meer marktgerichte benadering soms beperkt is.

In één gebied (Brabant) wordt ook de waardedaling van de grond (door de natuurfunctie) apart in rekening gebracht. In Limburg is eventuele waardedaling verdisconteerd in de prijsstelling.

4.3 Duurzaamheidsgaranties

Bij natuurcompensatie worden doorgaans hoge eisen gesteld aan de duurzaamheid van de compensatienatuur. Er is echter nog geen exacte duidelijkheid over de ‘looptijd’ van die duurzaamheid en over de vraag of en waarom compensatienatuur (veel) duurzamer moet zijn dan de aangetaste natuur die zij compenseert. Hierna gaan we in op enkele veelbesproken aspecten van duurzaamheid.

Contractduur

In drie van de vier gebieden zijn of worden langlopende (25-30 jaar) collectieve contracten gesloten met intermediaire partijen zoals agrarische natuurverenigingen. Deze contracteren het collectieve contract door met individuele grondgebruikers, doorgaans met korterduurende contracten (1-6 jaar). In Brabant is afgesproken dat het beheer voor ‘slechts’ 10 jaar hoeft te zijn gegarandeerd; daarna nemen provincie en gemeenten de verplichting over om het beheer duurzaam te financieren en zal de compensatienatuur worden beschouwd als ‘bestaande natuur’ (waarvoor vanuit het Programma Beheer subsidie kan worden ontvangen, naar alle waarschijnlijkheid ook als die buiten de EHS ligt) en/of zal deze binnen de EHS-grenzen worden getrokken. Als gevolg van lacunes in beleid en interdepartementale beleidsafstemming is er dus geen eenduidigheid over de definitie en ‘looptijd’ van duurzaamheid en over de wenselijkheid van situering van compensatienatuur binnen of juist buiten de EHS.

Bestemmingswijziging en/of kwalitatieve verplichting

Daarnaast worden andere manieren toegepast om de compensatienatuur te verduurzamen:

- in Limburg wordt de gemeenten gevraagd de bestemming te wijzigen in natuurgebied en is daartoe een component ‘planschadevergoeding’ verdisconteerd in de marktprijzen;
- andere gebieden leggen de functiewijziging privaatrechtelijk vast, bijv. bij de notaris. Dat kan door het vestigen van een zogeheten kwalitatieve verplichting, waarmee wordt vastgelegd dat de grond een natuurfunctie heeft en dat de gebruiker alles zal doen en laten om deze natuurfunctie tot zijn recht te laten komen. Overigens hanteert de LLTB in Limburg ook deze duurzaamheidsgarantie.

Financiële duurzaamheid

In twee gebieden (Maashorst en Eschmarke) is het de bedoeling dat de financiering op korte of middellange termijn wordt overgenomen door bestaande natuurregelingen (Programma Beheer). Hiermee is natuurcompensatie ‘afhankelijk’ van het LNV-beleid hieromtrent en moeten de beheersmaatregelen bij voorbaat redelijk inpasbaar zijn in het Programma Beheer, ook wat betreft het niveau van vergoedingen.

In de twee gebieden waar de compensatienatuur tot in lengte van jaren uit het eenmalige bedrag moet worden bekostigd, zijn constructies bedacht om een deel van het budget (resterend na aftrek van eenmalige investeringen, zoals inrichtingskosten) te beleggen en uit het rendement jaarlijkse vergoedingen te betalen. Deze moeten bovendien kunnen corrigeren voor inflatie. Zo’n constructie biedt minder afhankelijkheid van andere overheden en meer ruimte voor regionaal maatwerk.

EU-cofinanciering, zoals bij het Programma Beheer, ligt bij natuurcompensatie niet erg voor de hand: de EU zal niet snel meebetalen aan compensatie waarvoor de initiatiefnemer volledig verantwoordelijk is. Wel liggen hier kansen als de compensatie onderdeel uitmaakt van een omvattender gebiedsaanbod dat expliciet méér omvat dan compensatienatuur.

4.4 Kwaliteitsgaranties

De kwaliteit van het beheer wordt in de bestudeerde voorbeelden gegarandeerd door:

Kwalitatieve verplichting

De reeds genoemde kwalitatieve verplichting wordt in de meeste gebieden gehanteerd als een soort basis-kwaliteitsgarantie. Deze vormt een juridische garantie voor de natuurfunctie en regelt de basisvoorwaarden voor die functie (bijv. handhaven van landschapselementen of van graslandpercelen).

Controle- en sanctieprotocol

Er is een solide controle- en sanctieprotocol nodig voor de contracten tussen intermediair en grondgebruiker. Veel agrarische natuurverenigingen, die ook in het Programma Beheer een intermediaire contractpartij zijn, hebben daarmee al ervaring. Daarnaast is een controle- en sanctieprotocol nodig tussen RWS en intermediair, maar daarvan is nog weinig voorbeeldmateriaal voorhanden. Wel hebben één of twee gebieden uitgesproken dat er financiële sancties mogelijk zijn als de compensatiedoelen niet worden gerealiseerd.

Monitoringsprotocol

Om te kunnen vaststellen of de compensatiedoelen worden gehaald, is uiteraard monitoring nodig. Deze wordt bij voorkeur extern uitbesteed. In discussie is nog wel waarop de contractpartij kan worden afgerekend (maatregelen of natuurresultaten) en wat er dus precies

moet worden gemonitord (zie ook § 4.1). Bij monitoring op natuurresultaten doet zij bij ‘mobiele’ natuur, zoals weidevogels, het probleem voor dat het effect van natuurcompensatiemaatregelen ‘sec’ lastig is te onderscheiden van dat van andere beleidsinstrumenten en budgetten voor weidevogels (zoals vrijwillige nestbescherming en contracten vanuit het Programma Beheer).

Certificering

In Limburg werkt de LLTB samen met andere partijen aan een scholingscursus tot ‘erkend natuurbeheerder’, vast te leggen in een certificaat. Bedoeling is om alle bedrijven die betrokken zijn bij de realisering van de compensatieplicht, dit certificaat te laten halen. Ook in veel andere gebieden organiseren agrarische natuurverenigingen dergelijke gecertificeerde scholing, maar (nog) niet als harde voorwaarde voor het sluiten van natuurcontracten.

Tabel 2. Invulling van agrarische natuurcompensatie in vier regio’s

	Eschmarke (Ov.)	Ade (ZH)	Maashorst (NB)	Midden- Limburg
geoffreerde oppervlakte (ha)	?	n.o.t.k.	10,8	81,5
% van totale compensatieplicht	100 (?)	n.o.t.k.	4	ca 45
type natuurelementen:				
- punt- en lijnvormig	ja	ja	ja	ja
- vlakdekkend (gras- en bouwland)	nee	ja	nee	ja
grondslag vergoedingen:				
- conform bestaande regelingen	ja	nee	ja	nee
- ‘marktgericht’	nee	ja	nee	ja
vergoeding waardedaling grond	nee	n.v.t.	ja	‘inclusief’
duurzaamheidsgaranties:				
- langjarige contracten (25-30 jaar)	ja	ja	ja	ja
- bestemmingswijziging	?	nee	?	ja
- kwalitatieve verplichting	nee	ja	ja	ja
flexibiliteit in individuele doorcontractering	nee	ja	ja	nee?
financiële verduurzaming:				
- fondsvorming / belegging	nee	ja	ja	ja
- overname contract door andere overheden	ja	nee	ja	nee
kwaliteitsgaranties:				
- kwalitatieve verplichting	?	ja	ja	ja
- controle- en sanctieprotocol	ja	ja	ja	ja
- externe monitoring	ja	ja	ja	ja

Selectieve flexibiliteit in contracten

In minstens twee gebieden is een sterke voorkeur uitgesproken om binnen de bindende afspraken tussen RWS en intermediair zoveel mogelijk flexibiliteit te creëren voor het opvangen van individuele contractwijzigingen (agrariërs die het contract willen beëindigen,

die verhuizen of hun bedrijf beëindigen etc.). Hier blijken verschillende benaderingen te worden gekozen. In Limburg wil men de compensatieplicht met een kettingbeding laten overgaan op de volgende grondgebruiker; de plicht rust dus langdurig op hetzelfde perceel. Anderen staan speelruimte voor om een beëindigd contract elders voort te zetten (mits de natuurdoelen dat toelaten), eventueel zelfs in een andere vorm die gelijkwaardige natuur oplevert. Dit vergt dus ook enige ‘vereveningsruimte’ in het collectieve contract. Enige flexibiliteit is ook nodig om de contracten te kunnen aanpassen aan ‘voortschrijdend inzicht’. Discussiepunt is wel hoe dit zich verhoudt tot de beoogde duurzaamheidsgaranties: als er een kwalitatieve verplichting op de grond komt te rusten, verhoudt deze zich slecht met contractuele locatiewijzigingen. Dit punt vergt wellicht nader uitzoekwerk.

Concluderend kunnen we stellen dat de belangrijkste verschillen zijn gelegen in:

- het type geoffreerde compensatienatuur: in twee gebieden louter punt- en lijnvormige natuur- en landschapselementen, in twee gebieden ook ‘vlakdekkende’ natuur;
- lange-termijnverduurzaming uit compensatiemiddelen of overname van de financiering van het beheer door andere instrumenten (m.n. Programma Beheer). Dit verschil bepaalt grotendeels ook de verschillen in het karakter van de prijsstelling, de contractduur en de financiële verduurzaming.

Niettemin zijn er – afgezien van de factor bestemmingswijziging – belangrijke overeenkomsten in de geboden duurzaamheids- en kwaliteitsgaranties.

5. Conclusies en aanbevelingen

Op basis van deze eerste verkenning van kansen formuleren we de volgende conclusies en aanbevelingen:

1. Er zijn zeker mogelijkheden voor natuurcompensatie door agrariërs, c.q. agrarische natuurverenigingen. Deze beknopte verkenning heeft – naast de vier gebieden waar al initiatieven zijn ontplooid – alleen al elf gebieden/projecten opgeleverd waar op korte of middellange termijn kansen liggen voor agrarisch natuurbeheer bij rijksinfrastructuurprojecten. Dit aantal zal nog sterk toenemen als een soortgelijke verkenning wordt uitgevoerd voor projecten op het gebied van woningbouw, bedrijventerreinen, dijkverzwaring etc. Het is zeer zinvol om de verkenning naar deze terreinen uit te breiden.
2. Om de kansen voor natuurcompensatie in die negen gebieden te benutten, is intensiever overleg tussen Rijkswaterstaat, LTO-gewesten, agrarische natuurverenigingen (indien aanwezig) en DLG (die een steeds grotere rol krijgt in de uitvoering van compensatieprojecten) van groot belang. Voor RWS is agrarisch natuurbeheer een relatief onbekend fenomeen, voor de agrarische sector is natuurcompensatie onbekend of staat het in een slecht daglicht vanwege ‘dubbele’ grondonttrekking. De bijlage met projecten per provincie biedt ook een overzicht van contactpersonen. LTO zou het initiatief kunnen nemen om zich in deze gebieden te melden als potentiële aanbieder. De regionale RWS-directies blijken hiervoor dikwijls zeer open te staan.
3. Als concreet instrument om vraag en aanbod dichter bijeen te brengen kan een ‘compensatiemarkt’ worden georganiseerd waar compensatieplichtige partijen en agrarische ‘aanbieders’ zich presenteren en – mede door middel van een begeleidend mini-symposium – actief in contact worden gebracht.
4. Het beleid rondom natuurcompensatie is nog niet erg uitgekristalliseerd. Daardoor blijkt het lastig om vraag en aanbod goed af te stemmen. Hier loopt de uitvoering eigenlijk vooruit op de beleidsuitwerking. Het is gewenst om – met name voor situaties waarin compensatie in de vorm van agrarisch natuurbeheer aan de orde is – de volgende punten nader uit te werken:
 - de operationalisering van natuurdoelen (incl. graadmeters voor monitoring);
 - ontwikkeling van ‘omrekeningsfactoren’ voor het omrekenen van ”1:1-compensatie” naar compensatie over grotere oppervlakten;
 - de gewenste situering van de compensatienatuur (binnen of buiten de EHS);
 - de gewenste duurzaamheidsgaranties (contractduur, bestemmingswijziging of kwalitatieve verplichting, financiële duurzaamheid);
 - de gewenste kwaliteitsgaranties;
 - de ruimte voor ‘marktgerichte prijsstelling en de verhouding tot het Programma Beheer.

Het is zinvol als RWS en LTO samen het initiatief zouden nemen om – in samenspraak met andere betrokkenen – deze onderwerpen nader uit te diepen. Daarmee krijgen de regionale RWS-directies meer houvast bij het vragen van offertes voor natuurcompensatie en agrarische natuurverenigingen bij het uitbrengen van zulke offertes.

5. Om de sfeer van ‘onbekend maakt onbemind’ te doorbreken, is het gewenst om een wervend *voorbeeldenboek* samen te stellen, bedoeld voor al degenen die in praktijk en planvorming met natuurcompensatie te maken hebben. Hierin kan een aantal sprekende voorbeelden van natuurcompensatie aan bod komen, inclusief alle informatie die nodig is om tot een goede offerte te kunnen komen. Waar er al een ‘portfolio van het agrarisch natuurbeheer’ bestaat met voorbeelden van de typen natuur die agrariërs kunnen leveren, moet dit boek vooral wervend gepresenteerde voorbeelden bevatten van de mogelijke aanpakken bij natuurcompensatie door agrariërs. Het boek fungeert dan als ideeënboek voor plannenmakers en potentiële aanbieders en tegelijk als praktische ‘gereedschapskist’ voor degenen die hiermee daadwerkelijk aan de slag willen gaan. De uitgave zou een coproductie kunnen zijn van LTO, RWS en DLG.

Bronnen

- Bakermans, M. 1996. *Compensatie-ontwerp A4 Dinteloord-Bergen op Zoom*. Rijkswaterstaat, directie Noord-Brabant, 's-Hertogenbosch.
- Bereikbaarheids-offensief Randstad*. 2000. Tweede Kamer, vergaderjaar 1999-2000, 27 165, nr. 1.
- Cooten, A. van, 2001. *Limburgse boeren compenseren natuurverlies A73*. In: Landwerk nr. 2, p. 37-40.
- Cuperus, R., 1996. *Voorlopig handboek natuurcompensatie: uitwerking van het compensatiebeginsel voor hoofdinfrastructuur: inhoud, stappenplan, en strategieën*. Rapport W-DWW-96-042. RWS-DWW, Delft.
- Cuperus, R. 1997. *Natuurcompensatie-projecten van Rijkswaterstaat: het spel en de spelers*. Groen 53(9): 29-32.
- DHV, 1997. *Compensatieplan. Noordelijke Randweg Haagse Regio*. DHV Milieu en Infrastructuur BV, Amersfoort.
- DHV Milieu en infrastructuur BV, 1998. *Trajectnota N9 Koedijk – De Stolpen*. RWS Directie Noord-Holland, Haarlem.
- Doolaard, A. & H. Hollander 1996. *Werkdocument natuurcompensatie Rijksweg 57 op Walcheren*. LB&P ecologisch advies BV, rapport nr. 50508.
- Hollander, H., T. Bosma & P. Terwan 2000. *Kansen voor agrarisch natuurbeheer bij natuurcompensatie*. Stichting In Natura & Koninklijke Nederlandsche Heidemaatschappij. Haarlem.
- Kansen benutten – impasses doorbreken*. 2001. Rapportage stuurgroep integrale ontwikkeling tussen Delft en Schiedam.
- Kerkhof, I. & K. Zwaan 1998. *Natuurcompensatie-ontwerp Rijksweg 35 en 36 (Nijverdal-Wierden-Almelo)*. Dienst Landelijk Gebied, Arnhem.
- Ministerie van LNV, 1995. *Uitwerking compensatiebeginsel SGR*. Den Haag.
- Provincie Overijssel, 1999. *Richtlijnen voor de toepassing van het compensatiebeginsel voor natuur, bos en landschap*. Provincie Overijssel, Zwolle.
- Provincie Zuid-Holland, 1999. *Evaluatienota compensatiebeleid natuur en landschap in Zuid-Holland*.
- Raamplan Aanpassingsinrichting Uden-Veghel / A50*. 2000. Dienst Landelijk Gebied, Tilburg.
- RWS Directie Noord-Holland, 1999. *Natuurcompensatie N9: Programma van eisen/voorwaarden* (ongepubliceerd).
- RWS Directie Zuid-Holland, Provincie Zuid-Holland & Gemeente Den Haag, 1993. *Projectnota/MER Noordelijke Randweg Haagse Regio (NORAH)*. RWS Directie Zuid-Holland, 's-Gravenhage.
- SGR-compensatie-ontwerp HSL-Zuid*. 1997. Projectorganisatie HSL, Utrecht.
- Terwan, P. 2001. *Offerte voor natuurcompensatie door agrariërs in Ade – Aanbod aan het ministerie van Verkeer en Waterstaat*. Paul Terwan onderzoek & advies, Utrecht.
- Top, M. van den, W. Kuindersma, C. Niemeijer & L. Oost, 1998. *Ruimte voor Natuurcompensatie. De uitwerking en toepassing van het compensatiebeginsel*. IBN-rapport 396. IBN-DLO, Wageningen.
- Tracébesluit A2 – Trajecten knooppunt Everdingen – knooppunt Deil en Zaltbommel knooppunt Empel. Bijlage 5 - Compensatie-ontwerp*. 2000. Rijkswaterstaat Directie Oost-Nederland / DHV Milieu en Infrastructuur.
- Vloet, P. 2001. *Natuurcompensatie A50 - Agrarisch natuurbeheer in en om de Maashorst*. Notitie ZLTO, Tilburg.
- Uitwerking Compensatiebeginsel voor Rijkswaterstaat Directie Utrecht*. 2000. Rijkswaterstaat Directie Utrecht, Nieuwegein.
- Weele, J. v.d. & G. v.d. Veer 2001. *Beheerspakketten Natuurcompensatie Rijksweg 73 – Vertaalslag van ecotopen naar praktisch toepasbare beheerspakketten*. LLTB, Roermond.
- Wegensnip – Jaarrapport Weggegevens 1999-2000*. Ministerie van Verkeer en Waterstaat, Directoraat-Generaal Rijkswaterstaat, Dienst Weg- en Waterbouwkunde. Delft.

Bijlage: Compensatieprojecten rijksinfrastructuur met kansen voor agrarisch natuurbeheer

In deze bijlage geven we – zonder de pretentie van volledigheid – een overzicht van natuurcompensatieprojecten waar Rijkswaterstaat (RWS) initiatiefnemer is en waar (eventueel gedeeltelijke) realisering van de compensatieplicht in de vorm van agrarisch natuurbeheer een mogelijkheid zou kunnen zijn. Het overzicht, opgesteld per provincie, is gebaseerd op:

- een indicatie van RWS zelf (Ruud Cuperus) van de rijksinfrastructuurprojecten die in een voldoende gevorderd planvormingsstadium zijn;
- bestudering van een (nog beperkt) aantal compensatieplannen voor deze projecten om te zien of de compensatiedoelen natuurdoeltypen omvatten die voor agrariërs interessant zijn;
- een belronde langs een aantal provinciale medewerkers van RWS, gewestelijke LTO-medewerkers en enkele andere plaatselijk informanten om meer detailinformatie te verzamelen over de projecten en de plannen die er plaatselijk al zijn voor een ‘agrarische’ invulling.

Met de contactpersonen gemarkeerd met een asterisk (*) is telefonisch contact geweest.

Limburg

A73 Venlo-Maasbracht

Compensatietaakstelling: 182 ha hogere zandgronden en 2 ha rivierengebied. Hiervan is 13,3 ha verworven en 171,7 ha nog niet aangepakt.

Een projectgroep van verschillende organisaties (o.a. RWS, LLTB, DLG) heeft een reeks concrete voorstellen ontwikkeld voor invulling van (een deel van) de compensatieplicht met agrarisch natuur- en landschapsbeheer. Op hoofdlijnen is de beoogde aanpak als volgt:

- het ‘aanbod’ behelst 81,5 ha, te weten 50 ha hamsterpakket, 18,7 ha ruigtepakketten, 7,5 ha lijnvormige bospakketten en 5,3 ha watervegetatiepakket. De beheerspakketten zijn in een aparte notitie, waarin een vertaalslag is gemaakt van ecotopen naar operationele beheerspakketten, in detail uitgewerkt;
- alle hectares zijn voorzien van een ‘productprijs’ die tezamen met de organisatiekosten de prijs van het totaalaanbod vormt;
- voor de uitvoering van de compensatie wordt een nieuwe stichting (Natuurlijk Limburg) in het leven geroepen;
- de duurzaamheid wordt gegarandeerd door bestemmingswijziging van de gronden (publiekrechtelijk), door langjarige contracten en een ‘kwalitatieve verplichting’ (privaatrechtelijk). Daarnaast wordt de kwaliteit gewaarborgd door certificering, externe monitoring en een sanctieprotocol.

Contactpersonen: Ron Braat* (RWS-L), Hans Caubo* en Geert van der Veer* (LLTB), J. van der Weele (DLG-L).

Daarnaast genoemd als mogelijk interessante projecten in Limburg:

- Maaswerken. Veel natuurcompensatie mee gemoeid. Info bij projectbureau Maaswerken (043-3870303);
- Project Bottleneck: uitbreiding NedCar en aanleg bijbehorende infrastructuur: veel natuurcompensatie;
- A76 Geleen-Heerlen. Nog niet in OTB-stadium.

Noord-Brabant

A50 Eindhoven-Oss

Compensatietaakstelling: 281 ha hogere zandgronden, waarvan 97 ha nog niet aangepakt.

Hier zijn al onderhandelingen gaande tussen RWS en de ZLTO. RWS heeft in een offerteverzoek aan de ZLTO beschreven welke de gewenste natuurkwaliteiten zijn. De ZLTO heeft een eerste offerte uitgebracht, waarop nu bijstellingen in discussie zijn. De ZLTO-ideeën zijn grofweg als volgt:

- er wordt een agrarische natuurvereniging 'Maashorstboeren' opgericht (er bestaat nu een projectgroep Agrarisch natuurbeheer in en om de Maashorst), zodat collectieve afspraken kunnen worden gemaakt. De natuurvereniging contracteert door naar individuele leden;
- de Maashorstboeren gaan een raamovereenkomst aan met RWS, provincie en gemeenten. Hierin staat waar welke natuur zal worden gerealiseerd (ook op kaart weergegeven) en onder welke voorwaarden. Er wordt gestreefd naar enige flexibiliteit, zodat discontinuïteit op de ene plaats kan worden opgevangen met extra inspanningen elders;
- de Maashorstboeren werken het raamplan verder uit in een natuurgebiedsplan. Dit plan is de basis voor jaarplannen, waarin de beheersactiviteiten concreter zijn uitgewerkt. Hierbij wordt aangesloten bij de systematiek van het Programma Beheer (SAN). De vereniging garandeert dat de totale gebiedsprestatie overeind blijft;
- RWS vergoedt de kwalitatieve verplichting die op de grond komt te liggen, hetzij ineens, hetzij jaarlijks uit een op te richten Maashorstfonds. Daarnaast betaalt RWS de benodigde inrichtingswerken, de aanleg van landschapselementen en het onderhoud in de eerste 10 jaar. Voor de periode daarna wordt het beheer voor onbepaalde tijd afgekocht door provincie en gemeente;
- de Maashorstboeren zijn verantwoordelijk voor de controle van de natuurprestaties, maar zullen deze uitbesteden aan een onafhankelijke organisatie.

Contactpersonen: Annemarie Graat (RWS-NB), Peter Vloet* en Joost Klaver* (ZLTO).

A50 Uden-Veghel

Compensatietaakstelling: 80 ha vlakdekkende natuur (waarvan 52 ha bos, 13 ha structuurrijke natuur, 11 ha vochtig grasland en 4 ha moeras) en 12 ha lijnvormige elementen (*Raamplan Aanpassingsinrichting Uden-Veghel / A50, 2000*). RWS heeft een belangrijk deel van de grond al verworven. Deze zal t.z.t. worden overgedragen aan de natuurbescherming. Voor de lijnvormige elementen verkent de Dienst Landelijk Gebied momenteel de mogelijkheden van oprichting van een agrarische natuurvereniging om deze elementen in eigen beheer te realiseren. In de regio bestaat al wel het Laarbeeks Landschap, een platform van landbouw, natuurbescherming en enkele andere organisaties.

Contactpersonen: Annemarie Graat (RWS-NB), Lizette Koekkoek (DLG-Brabant), Peter Vloet* en Joost Klaver* (ZLTO).

A16 / HSL Moerdijk-Breda

Compensatietaakstelling: 72 ha laagveen + zeeklei. Er is 17,7 ha verworven en 51,3 ha nog niet aangepakt.

Voor dit project is nog niet gedacht aan agrarisch beheer en zijn nog geen contacten met de landbouw geweest. Eerst wordt gezien of er voldoende grond langs de reguliere weg kan worden verworven.

Contactpersoon: Annemarie Graat (RWS-NB).

N59 Rosmalen-Geffen

Compensatietaakstelling: 10 ha hogere zandgronden. Het gaat hier om multifunctioneel bos, dus geen agrarische bijdrage mogelijk. Doel is dat grond t.z.t. wordt overgedragen aan Brabants Landschap.

Contactpersoon: Marco Bakermans* (RWS-NB).

A4 / HSL Dinteloord-Bergen op Zoom

Compensatietaakstelling: 53,5 ha hogere zandgronden. Er is 2 ha verworven en 51 nog niet aangepakt. Op 22,5 van de 53,5 ha is sprake van agrarisch of semi-agrarisch biotoop: bloemrijk grasland. Er zijn echter nog geen contacten geweest met de landbouw, c.q. de ZLTO.

Het compensatie-ontwerp uit 1996 noemt als te compenseren natuurdoeltypen:

- 11 ha vochtig schraalgrasland met struweel (waarvan 2,5 ha bedoeld als moeras- en rietland en 9,5 ha als gebied voor weide- en struweelvogels);

- 11,5 ha te extensiveren akker- en grasland, eveneens bedoeld als gebied voor weide- en struweelvogels;
- 30,8 ha structureel inlands bos.

Contactpersoon: Marco Bakermans* (RWS-NB).

Overige projecten

Er spelen nog enkele interessante projecten in Noord-Brabant:

- om in de gaten te houden: het traject van de A50 naar St. Oedenrode. Nu nog wat prematuur (er is nog geen Ontwerp-Tracébesluit), maar interessant omdat ook dit traject ongetwijfeld compensatieplichtig wordt en in dit gebied recent een agrarische natuurvereniging, de Woudboeren, is opgericht;
- de samenwerking tussen gemeente Tilburg en het overlegplatform Duinboeren (rondom de Loonse en Drunense duinen) over natuurcompensatie door boeren terwille van stadsuitbreiding.

Zeeland

N57 Veersedam-Middelburg

Compensatietaakstelling: 20,9 ha zeelei (waarvan 12,9 ha nog niet aangepakt; doeltype 'laag weiland') en 0,5 ha duinen (nog niet aangepakt).

Hier is een compensatieplan opgesteld en wordt de natuurcompensatie gerealiseerd via de landinrichting Walcheren. RWS heeft zelf grond aangekocht, die via de landinrichting op de goede plek komt en uiteindelijk zal worden overgedragen aan het Zeeuws Landschap. De compensatietaakstelling is volgens Lindenberg overigens anders dan in de officiële overzichten staat, namelijk ca 8,5 ha, en wel:

- 2,5 ha compensatieplicht: aanleg van 0,5 ha duinstruweel, 1,7 ha reliëfrijk grasland, 0,1 ha zilte graslandvegetaties en 0,3 ha amfibiepoelen;
- realisatie van 2 ha niet-compensatieplichtige natuurwaarden (waardevolle graslandvegetaties);
- compensatie van 4 ha weidevogelgrasland voor het vervallen van beheersovereenkomsten op 17 ha.

Contactpersonen: Willy Oorthuijsen en Fred Lindenberg* (RWS-Z).

N61 Zeeuws Vlaanderen

Het gaat hier om verbreding en vergroting van rijksweg 61. De compensatietaakstelling is hier nog niet duidelijk, omdat er nog discussie is over de vergrotingsvarianten. Wel is duidelijk dat de compensatietaakstelling ook natuurwaarden van agrarisch gebied zal omvatten. Een ontwerp-tracébesluit wordt medio 2002 verwacht. Interessant is dat in dit gebied recent een agrarische natuurvereniging, Bloeiend West-Zeeuws-Vlaanderen, is opgericht.

Contactpersonen: Willy Oorthuijsen* en Patrick Engelen (RWS-Z), Joost Klaver* (ZLTO).

Daarnaast zijn de volgende projecten genoemd die wellicht interessant zijn:

- verdieping Westerschelde. Hiervoor wordt de compensatie deels buitendijks (93 ha) en deels binnendijks (155 ha) gezocht. Binnendijks gaat het om natuurherstel in vier inlagen en (bovenop de 155 ha) om zes kreekherstelprojecten uit het Natuurbeleidsplan. Contactpersonen: John Koossen (RWS-Z), Willy Dekker (DLG, projectleider binnendijkse projecten);
- verbetering Sloelijn (Goes-Vlissingen-Oost). Nog onduidelijk of dit project compensatieplichtig wordt. Contactpersoon: Jan van Dee (RWS-Z);
- goederenspoor Vlissingen-Antwerpen. Idem. Info: Jan van Dee (RWS-Z);
- aanleg baggerspeciedepot in de Koehorstpolder bij Terneuzen. Eveneens ongewis of dit compensatieplichtig wordt. Info: Frans de Bruikere (RWS-Z).

Zuid-Holland

A4 / HSL Burgerveen-Leiden

Compensatietaakstelling: 90,7 ha laagveen, waarvan 14 ha verworven en 76,7 ha nog niet aangepakt. Het gebied tussen Burgerveen en Leiden wordt de komende jaren doorsneden door de Hogesnelheidslijn (HSL). Tegelijk wordt rijksweg A4 verbreed. Beide ingrepen zijn compensatieplichtig en vormen voor RWS, c.q. de projectorganisatie HSL-Zuid, één project. De effecten treden op in twee deelgebieden: Ade en het Land van Wijk en Wouden.

De compensatieplicht in Ade is berekend op 69 ha. De te compenseren natuurdoeltypen zijn in het compensatie-onwerp vrij algemeen omschreven als 'grasland' (typen Lv 4.2 en Zk 4.2) en 'bloemrijk grasland' (type Lv 3.5). In 1998 heeft de landinrichtingscommissie, ingesteld ter voorbereiding van de begeleidende aanpassingsinrichting, het idee geopperd om te onderzoeken of de compensatieplicht (mede) gestalte kan krijgen in de vorm van agrarisch natuurbeheer. Hiertoe is in 1998 een verkennend onderzoek begonnen en zijn in 2000 in één polder enkele door RWS gefinancierde experimenten gestart (Terwan 2000). Inmiddels werkt de Vereniging Agrarisch Natuurbeheer Ade (VAN Ade) aan een concrete offerte aan RWS, die in beginsel zal voorzien in de gehele compensatieplicht. Blijkt dit niet haalbaar, dan zullen gesprekken worden gestart met Staatsbosbeheer. De natuurcompensatie moet in 2005 zijn gerealiseerd.

De compensatie in het land van Wijk en Wouden is berekend op 4,2 ha. Voor dit deel van de compensatieplicht heeft de Projectorganisatie HSL-Zuid gekozen voor een aanpak waarbij alle relevante partijen hun ideeën voor invulling van de compensatie kenbaar kunnen maken. Daartoe zijn verschillende bijeenkomsten georganiseerd. Op basis daarvan maakt de Projectorganisatie een groslijst en gebruikt die voor verdere besluitvorming. Daarbij wordt onder meer bekeken in hoeverre de genoemde maatregelen een bijdrage kunnen leveren aan de compensatiedoelen en hoe hoog het realiteitsgehalte is. In feite kunnen betrokken overheden (bijv. gemeenten) zo hun natuurwensen kenbaar maken en kunnen mogelijke uitvoerders een 'offerte' uitbrengen voor de maatregelen die zijn kunnen leveren. Daarbij is ook de Vereniging Agrarisch Natuurbeheer Wijk en Wouden betrokken. Contactpersonen: Tjeerd Kooij (HSL-projectbureau), Hans van der Sluijs (RWS), Joop Eilander (DLG), Kurt van der Heden (VAN Ade).

N14-NoRaH Wassenaar-Leidschendam

Compensatietaakstelling: 8,4 ha laagveen en ca 7 ha duinen (beide nog niet aangepakt).

De aanleg van de Noordelijke Randweg Haagsche Regio (NoRaH) doorsnijdt de Duivenvoordse en Veenzijdse polder, een weidevogelrijk graslandgebied. Het compensatieplan dateert van 1997 (DHV 1997). De compensatieplicht voor vernietiging en verstoring van graslandbiotopen is berekend op 8,4 ha. Het betreft de natuurdoeltypen Lv 2.4 (relatief voedselrijke beheergraslanden met vrijwel alleen betekenis voor weidevogels), Lv 3.5 (nat schraalgrasland, betere weidevogelgebieden) en Lv 4.2 (bloemrijk grasland).

Als zoekgebied voor compensatie zijn delen van de Duivenvoordse en Veenzijdse Polder zelf aangegeven, verder van de randweg gelegen, en de landinrichting Leidschendam. Op beide locaties wordt verwacht dat de compensatie lastig te realiseren zal zijn. Als alternatief is daarom compensatie in het land van Wijk en Wouden, waar een agrarische natuurvereniging actief is, geopperd.

Contactpersoon: Edwin Stofbergen (RWS-ZH).

A4 – Midden-Delfland

In Midden-Delfland is al jaren discussie over het doortrekken van de A4 tussen Delft en Schiedam. Na een wat zigzaggende politieke besluitvorming ligt er nu een voorstel voor een integrale, gebiedsgerichte aanpak van infrastructuur, landbouw, natuur en landschap in het zogeheten rapport-Norder (*Kansen benutten – impasses doorbreken* 2001). Dit rapport behelst een zorgvuldig ingepaste aanleg van de A4 (waarbij RWS in ieder geval niet de enige initiatiefnemer is), gecombineerd met een substantiële kwaliteitsimpuls in het betrokken landelijk en stedelijk gebied. Deze impuls omvat ook honderden hectares natuurbeheer, uitgesplitst in diverse vormen van agrarisch natuurbeheer, aanleg van nieuwe natuur en aanleg van 'groenblauwe' (verbindings)zones. Hoewel de natuurcompensatie hier is ingebed in een breder geheel van natuurmaatregelen, liggen er goede kansen voor agrarisch natuurbeheer, wellicht ook bij het beheer van de nieuwe natuur en de groenblauwe zones. In het

gebied is de agrarische natuurvereniging 'Vockestaert' actief, die al bij de planvorming betrokken is. Het rapport-Norder stelt daarnaast een pilot-project 'groen ondernemen' voor, waarbij ook het ministerie van LNV is betrokken.

Noord-Holland

N9 Den Helder-Heiloo

Compensatietaakstelling: nog niet exact bekend.

Rijksweg N9 vormt de kortste verbinding tussen Alkmaar en Den Helder. De ingreep betreft een omleiding van de N9 rond Schoorlham, Burgervlotbrug en De Stolpen. In 1998 verscheen de Trajectnota/MER (DHV 1998). Aanleg van omleidingsalternatieven veroorzaakt verlies van biotopen en achteruitgang van de kwaliteit van leefgebieden door verstoring, met name van weidevogels.

Daarnaast is sprake van extra versnippering en barrièrewerking. Er heeft nog geen vaststelling van het tracé plaatsgevonden. Daarom is nog niet exact aan te geven welke oppervlakten moeten worden gecompenseerd. Naar verwachting gaat het slechts om een relatief kleine oppervlakte, ergens tussen 2,5 en 12 ha. De wensen van de provinciale directie van Rijkswaterstaat ten aanzien van de natuurcompensatie voor de N9 zijn vastgelegd in een 'Programma van eisen/voorwaarden' (RWS Noord-Holland 1999). RWS heeft dus al behoorlijk uitgekristalliseerde ideeën over hoe de natuurcompensatie gestalte kan krijgen, ook als dat gaat om agrarisch natuurbeheer.

In 1999 heeft de stichting In Natura tweemaal overleg gevoerd met RWS Directie Noord-Holland over de mogelijkheid van agrarische natuurcompensatie – in het gebied is de agrarische natuurvereniging "BES-gebied" actief. RWS zou in 2000 komen met een financieringsvoorstel, waarin ook de mogelijkheden voor een langjarig 'natuurcompensatiefonds' zouden worden bezien.

De agrarische natuurvereniging heeft het overleg (voor zover ons bekend) niet voortgezet, zodat de stand van zaken momenteel ongewis is (*nog nagaan*).

Contactpersoon: Eric van Langen (RWS-NH), Klaas Veldt (agrarische natuurvereniging BES-gebied).

Utrecht

A12 Utrecht-Veenendaal

Compensatietaakstelling: ?

Project is in OTB-fase. Het OTB gaat één alternatief bevatten en zal ook de compensatieplannen behelzen. Omdat er in een deel van het gebied een landinrichtingsproject (Groenraven-Oost) loopt, is het streven om via grondverwerving en verkaveling een 'echt' natuurgebied te realiseren en wordt er niet in eerste instantie aan agrarisch natuurbeheer gedacht. Komende maanden komt er meer duidelijkheid over de precieze natuurdoelen.

Contactpersonen: Masha Lichtendahl (RWS-U), Inez 't Hart* (RWS-U).

A2-noord

Dit is een 'oud' project, waarin 'inclusief' is gecompenseerd door middel van landschappelijke inpassing. Daarbij werd (ook) gedacht aan lijnvormige landschapselementen en moerasstroken, die nog niet zijn gerealiseerd. Daar ligt wellicht een rol voor de landbouw. In eerste instantie is nu echter contact gezocht met Staatsbosbeheer en Natuurmonumenten. Voor het geval die besprekingen niets opleveren, heeft RWS de betrokken contactpersoon geattendeerd op de mogelijkheid van agrarisch natuurbeheer.

Contactpersoon: Marie-Claire Ehrens* (RWS-U).

Gelderland

A2 Everdingen-Deijl / Empel-Zaltbommel

Compensatietaakstelling: 29,2 ha rivierengebied (nog niet aangepakt).

Voor dit deel van de A2, dat deels in Zuid-Holland (Vijfheerenlanden) en deels in Gelderland ligt, moet het tracébesluit (incl. het bijbehorende compensatie-ontwerp) nog definitief worden vastgesteld. Pas in de fase van het compensatieplan zal met de georganiseerde landbouw worden overlegd. Van de 29 ha compensatienatuur is 11 ha bos, gelegen op grond van RWS. Voor de overige 18 ha zijn de volgende natuurdoeltypen geformuleerd:

- zoetwatergemeenschap: 1,5 ha;
- rietland en ruigte: 1,3 ha;
- grasland: 0,7 ha;
- stroomdalgrasland: 0,5 ha;
- nat schraalgrasland: 2,9 ha;
- hakhout en griend: 0,6 ha;
- bosgemeenschappen van rivierklei: 10,6 ha.

Van de circa 6 ha min of meer 'agrarische' doeltypen ligt 4 ha in Zuid-Holland, waar agrarische natuurvereniging Den Hâneker (Alblaseerwaard/Vijfheerenlanden) actief is, en 2 ha in Gelderland. Contactpersoon: Henk Scholma* (RWS-ON).

Overijssel

N35/36 Nijverdal-Wierden-Ommen

Compensatietaakstelling: ca 15 ha hogere zandgrond (nog niet aangepakt).

Het traject Wierden-Almelo gaat weliswaar door agrarisch gebied, maar is niet compensatieplichtig.

Bij Nijverdal geeft het tracé aan beide zijden van de kern enige verstoring, die wel compensatieplichtig is. Het compensatie-ontwerp moet nog nader worden ingevuld. De beoogde natuurdoeltypen zijn deels (semi-)agrarisch. Er is echter nog geen overleg met de landbouw geweest. Het compensatie-ontwerp kent de volgende te compenseren natuurdoeltypen:

- Hz 3.11: struweel, mantel- en zoombegroeiing: ca 3,5 ha;
- Hz 3.12: hakhout: ca 0,2 ha;
- Hz 3.13: bosgemeenschappen van arme zandgrond: ca 7 ha;
- Hz 3.14 : bosgemeenschappen van leemgrond: ca 0,75 ha ;
- Hz-4B, 3.11 : inheemse boscultuur (singels): ca 0,65 ha ;
- Hz-4B, 3.13 : inheemse boscultuur (arme zandgrond): ca 0,33 ha ;
- Hz-4B, 3.14 : inheemse boscultuur (leemgrond): ca 1,3 ha.

De zoekgebieden voor de compensatie zijn momenteel deels agrarisch (grasland). Voor een deel wordt beoogd dit grasland om te zetten in natuurgebied, voor een ander deel kan de compensatie samegaan met (extensief) agrarisch gebruik en/of kunnen de natuur- en landschapselementen in boerenland worden gecreëerd (als *stepping stones*).

Contactpersoon: Bert Stegehuis* (RWS-ON).

N34/36 Omleiding Ommen

P.M.

Contactpersoon: Bert Stegehuis* (RWS-ON).

A35 / oostelijke ringweg Enschede (reeds gerealiseerd)

Compensatietaakstelling: ?

Rond Enschede moest natuurcompensatie plaatsvinden voor aanleg van een snelweg naar Duitsland (A35) en een oostelijke ringweg om Enschede. Hiertoe zijn nieuwe natuur- en landschapselementen aangelegd op grond die voorheen boereneigendom was. Doel is het creëren van een 'basisbiotoop' voor de boomkikker door aanleg van houtwallen, bosjes, struweel, poelen en andere laagten.

Aanvankelijk zou de natuurcompensatie-grond in eigendom komen bij Landschap Overijssel, maar uiteindelijk is de grond voor een symbolisch bedrag in handen gekomen van agrarische natuurvereniging STALESCH. Deze verpacht de gronden (in erfpacht) aan boeren. Het gewenste natuurbeheer is in de pachtcontracten geregeld. De vergoeding voor het natuurbeheer is niet in de pacht verdisconteerd, maar komt deels uit het natuurcompensatiebudget (weggezet via de provinciale

Regeling onderhoud landschapselementen Overijssel, ROLO?) en deels uit de LNV-regeling Functiebeloning bos en natuur. Nu deze laatste is opgegaan in het Programma Beheer, heeft STALESCH een aanvraag ingediend bij het Programma Beheer. Voordeel daarvan is dat de daarin opgenomen pakketten wat beter passen (ook vlakdekkende contracten mogelijk) en dat de vergoedingen wat hoger zijn. De looptijd van de contracten is 6 jaar, maar door de erfpacht (26 jaar) is een duurzaam beheer gewaarborgd.

Contactpersonen: Martin Degen* (Landschap Overijssel), G. Meutstege* (Stawel, St. Agrarisch Welzijn Enschede), Schurink (agrarische natuurvereniging STALESCH).

Drenthe

N37/34 Hoogeveen-Emmen-Duitse grens

Compensatietaakstelling: 93,9 ha hogere zandgrond, waarvan 75,9 ha nog niet is aangepakt.

Het verstoorde gebied is vooral weidevogelgebied. Er is wat verschil van mening tussen LNV-Noord, die vindt dat weidevogelcompensatie in agrarisch gebied mogelijk is, en de provincie Drenthe, die liefst reservaatvorming wil. Het compensatieplan bevat nu nog beide opties, want de ervaring leert dat je ook met agrarisch natuurbeheer (beheersovereenkomsten) natuurcompensatie kunt invullen. Er is al wel een aantal hectares verworven door Natuurmonumenten. De beoogde doeltypen zijn:

- 35 ha weidevogelgebied;
- ca 35 ha 'bos en natuur' (niet-agrarisch).

Er is overleg gaande met de NLTO over de invulling van de 35 ha weidevogelgebied met beheersovereenkomsten. De NLTO moet dat nog terugkoppelen met de achterban, maar ziet beheersovereenkomsten in beginsel wel zitten. De compensatie, die in 2005 moet zijn gerealiseerd, verloopt nog niet erg vlot. De grondaankopers gaan nog niet actief de boer op en ook het sluiten van compensatie-beheersovereenkomsten is nog niet begonnen. Probleem is dat RWS dat het liefst wil uitbesteden aan DLG en dit wil stroomlijnen met wat de provincie nog meer met DLG regelt (prestatie-overeenkomst), maar dat de provincie niet enthousiast is over het spoor van agrarisch natuurbeheer.

In een deel van het gebied wordt de herinrichting Gronings-Drentse Veenkoloniën (deelgebied Emmen) uitgevoerd, maar het is RWS niet bekend of er compensatie-hectares in de taakstelling van de herinrichting zijn opgenomen. Een deel van de compensatie-hectares voor 'bos en natuur' is wel gekoppeld aan een ecologische verbindingzone die in de herinrichting wordt gerealiseerd.

Contactpersonen: Eric Quené* (RWS-NN).

Groningen

Project dat niet op de RWS-lijst staat, maar is genoemd als wellicht interessant:

- ringweg Groningen. Hier wordt een stukje weg verlegd door nat grasland heen.

Friesland

Projecten die niet op de RWS-lijst staan, maar zijn genoemd als wellicht interessant:

- ringweg Sneek, aangelegd door weidevogelrijk grasland. De uitvoering hiervan is overgenomen door de provincie Friesland; RWS trekt dit niet meer;
- ringweg Leeuwarden, gaat door boerenland. Nog in planstadium. Trekker: gemeente Leeuwarden;
- weg Harlingen-Zürich, gaat door boerenland. Nog in planstadium. Trekker: RWS.